

15835

ANUL DELA MARTIE IN MOLDOVA

IN TIMPUL LUI ALEXANDRU CEL BUN

DE

GEORGE POPOVICI

BUCUREȘTI

Atelierele grafice I. V. SOCECŪ, Strada Serzi 59

1905

Ino. 90345.-

383984

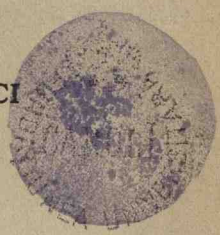
Ino. 15835.

ANUL DELA MANTE IN MOLDOVA

IN TIMPUL LUI ALEXANDRU CEL BUN

DE

GEORGE POPOVICI

Donatiunea Majorescu

21315.

949.83 "1433" (041)

BUCUREȘTI

Atelierele grafice I. V. SOCECŪ, Strada Berzi 59

1905

15 835

1956

1961

L

PC 46/06

(Tipăritură separată din Converbiri Literare, XXXIX, 193—221)

B.C.U. Bucuresti

C21315

Printr'un act, care sub o formă neobicinuită a unei donațiuni domnești revarsă o scăpărătoare bogăție de lumini asupra structurei obscure a posesiunii donative¹⁾ în Moldova, se încheie la 20 Dechemvrie 1432²⁾ seria documentelor cunoscute dela Alexandru cel Bun. Dela această dată încoace nu mai găsim cărți domnești emenate dela bătrânul voevod³⁾. Documentul din 20 Dechemvrie 1432 este diplomaticeste cântecul de lebedă al domniei lui Alexandru cel Bun.

¹⁾ Documentul învederează procesul de absorbire al sistemului donativ. O proprietate cumpărată se alătură prin donațiune voevodală subsecventă moșiilor de proveniență donativă («—дали есмы имъ тоє село Тамръ-Ташинци и приложни есмы им[ъ] къ нхъ ѿрковн—»), intrând în privilegiile acestei categorii (d. e. în un mai eficace și mai ușor sistem de probațiune). Din această tendență se explică vânzarea înaintea lui vodă a alodiilor, formă ce pentru moșiile donative era de rigoare. Rolul domnului în aceste acte juridice e cu totul fals înțeles la Al. Papadopol-Calimah, Uric dela Petru Rareș, în Conv. lit., XVII, 401 sqq.

²⁾ Hurmuzaki, Documente priv. la ist. Rom., I, 2, 839; Уляницкій, Матеріалы для ист. взаимн. отн. Росс., Пол., Молд., Валах. и Турц., 34. În ambele colecțiuni documentul e înregistrat sub anul 1431. Se știe însă (cf. Giurescu, Câteva cuvinte asupra vechei cronologii românești, în Conv. lit., XXXIV, 693—714, 738—745) că în cele două dintâi secole, precum și la începutul celui de al treilea dela întemeierea voevodatului, cronologia Moldovei n'a fost sub stăpânirea anului bizantin. Dar concluzia d-lui Giurescu că în acest întreg restimp anul dela facerea lumii începea cu 1 Ianuarie, este pentru partea mai veche a acestei epoce problematică și în special pentru vremea lui Alexandru cel Bun probabil inexactă.

³⁾ Inventarium priv. quæcunq. in arch. Cracov. cont., ed. Rykaczewski, 135 (cf. Hasdeu, Arch. ist. a Rom., II, 53) dă sumarul a două documente de la Alexandru cel Bun pretinse din anul 6941. Asupra acestor date incontrolabile nu se poate însă deschide discuția, câtă vreme lipsesc orice criterii.

Aproape imediat după această amuțire se ivesc dovezi sigure despre o schimbare pe tronul Moldovei.

La 15 Martie 1433 ¹⁾ trimite din Suceava, investit cu toate atributele domniei, un nou voevod, Ilie fiul mai mare al lui Alexandru, o scrisoare către județul și pârgarii din Brașov. El se intitulează : «waywoda et dominus terre Moldaviensis», vorbește despre un «fusor monetarum nostrarum» și promite că «nos similiter vestras faciemus voluntates, si hoc feceritis». Sigiliul poartă emblema domnească și legenda: ПЕЧАТЬ Іу Ілиша ВОЕВОДА. Evenimentul se desvâluie preciz și limpede ca o nouă, definitivă ocupare a scaunului, și nici de cât ca un expedient trecător, o locotenență sau o coregență. Evident că Alexandru se mutase dintre cei vii, lăsând sceptrul fiului său Ilie. Tratatul de comerț încheiat cu Sibienii la 9 Aprilie 1433 ²⁾ spulberă orice rest de îndoială despre voevodatul lui Ilie. Locuțiuni ca «supplicantes nobis et quia esset eorum rationabile propositum terram dominii nostri certis ipsorum mercibus negotiandi causa visitare» și o formulă de încredințare ca «sub nostro ac dilecti filii Romani nec non carissimi Steckkoni fratris, universorum baronum nostrorum fidei constantia nos obligamus», indică lămurit cine era purtătorul puterii domnești. Două luni mai târziu, la 3 Iunie 1433 ³⁾, Ilie Vodă atestă, la Suceava, regelui polon prestarea jurământului său de vasalitate, spunând că ia aceleași obligațiuni ca predecesorii «ac genitor carissimus noster condam Alexander waywoda». Aici ne întâmpină prima știre directă despre moartea lui Alexandru. Acest act este probabil izvorul

¹⁾ Document inedit din arhiva municipală dela Brașov. Îl cunosc, ca și pe cel următor, din copiile ce s'au făcut din însărcinarea Academiei Române. Cf. și Tocilescu, în An. Acad. Rom., S. II. T. XVIII, P. adm. și desb., 335.

²⁾ Inedit, în arhiva municipală dela Sibiiu. Cf. și Tocilescu, 334; N. Iorga, Istoria lui Ștefan cel Mare (ultima pagină nenumărată).

³⁾ Hurmuzaki, 580, sq. Cf. traducțiunea slavă din 5 Iunie 1433, și actul jurământului omagial al boierilor moldoveni din 4 Iunie, ambele mai puțin expresive în punctul ce ne interesează. Hurmuzaki, 840 sqq; УЛЯНИЦКІЙ, 34 sqq.

pe care l-a utilizat Długosz ¹⁾, când arată moartea lui Alexandru ca întâmplată în vara anului 1433. Procedeul pe care îl surprindem, face parte din metoda de a construi ²⁾ a celebrului cronicar polon. Deducțiunea lui însă este de astă dată evident greșită. Moartea lui Alexandru trebuie să se fi întâmplat, după cum ne silește să concludem forma și conținutul documentelor din 15 Martie și 9 Aprilie, câteva luni în urmă, și jurământului omagial al lui Ilie Vodă va fi precedat de sigur un schimb de negocieri.

Ziua în care se stinge ca un frumos apus de soare viața rodnică a lui Alexandru cel Bun, cade deci între 20 Dechemvrie 1432, data ultimului document emanat dela el, și 15 Martie 1433, prima manifestare de domnie a urmașului său.

Până aici avem un neted și firesc șir cronologic, care în curgerea lui deslușită ne pare real și adevărat. Se ivește însă un document dela Ilie Vodă care tulbură această armonie. Cuprinsul lui e foarte inofensiv, o donațiune de două sate pe Jijia, făcută slugei domnești Oanina. Documentul e din 13 Ianuarie 6940 ³⁾. După calculul anului dela Ianuarie, cronologie admisă ca dominantă în Moldova pentru acest secol ⁴⁾, această dată se desleagă prin 13 Ianuarie 1432, adică pentru o vreme când Alexandru cel Bun este încă în viață. Pentru a împăca izbitorul conflict ce rezultă de aici, s'a făurit ipoteza «că afacerile domniei le conducea în acel an Ilie, fiul mai mare al lui Alexandru, în acest timp bolnav și disgrățiat de Polonia» ⁵⁾. Ipoteza e dela în-

¹⁾ Długosz, Hist. Pol., lib. XI.

²⁾ Zeissberg, Die poln. Geschichtsquellen im MA., 307 sqq; Kutrzeba Starostowie, ich początki i rozwój w XIV w., 7, n. 4.

³⁾ Inedit, păstrat în copie în archiva Acad. Rom.

⁴⁾ V. acest studiu, I, n. 2.

⁵⁾ I. Ursu, Relațiunile Moldovei cu Polonia 33, n. Este adevărat că Ilie primește în documentele ieșite din cancelaria tatălui său calificativul de «voevod» obicinuit la fiii sau frații de domn, presuntivi moștenitori (cf. d. e. doc. inedit, din 1414 Dechemvrie 20, arch. Acad. Rom.; doc. din 25 Aprilie 1420,

ceput contrazisă de cartea de danie a lui Alexandru din 20 Dechemvrie 1432¹⁾. De altcum și cauzele care motivează acest rol de regent al lui Ilie, nu sunt adevărate²⁾.

Independent de aceste constatări, documentul dela Ilie rezistă și prin el însuș unei astfel de interpretări. Ilie vorbește în numele său și în tonul propriei suveranități. Nici un cuvânt nu ne lasă să întrevădem puterea împrumutată, existența unui alt stăpân, care nu-și exercită dreptul, dar dela care derivă autoritatea. Ilie se întitulează «domn al țării Moldovei» și pune credința «domniei noastre — a fraților noștri Ștefan și Petru și — a fiului domniei noastre Roman voevod —». Așa nu poate glăsuî cartea unui locțiitor sau chiar a unui coregent. Numele bătrânului Alexandru Vodă trebuia să răsară măcar din formula de mărturie a unui document solemn, de oarecare importanță, cum e o carte de danie. După întreaga sa fire, documentul este din timpul domniei lui Ilie Vodă. El este cu alte cuvinte din o vreme, când Alexandru Vodă părăsise această lume; așadară posterior documentului din 20 Dechemvrie 1432, deci din 13 Ianuarie 1433. Această dată se indică și prin formula de mărturie a documentului. În ea se manifestă prioritatea fraților dom-

Венелин, Влахо-болгарскія грамоты, 60, sq.; doc. din 8 Iulie 1428, Hasdeu, Arch. ist. a Rom., I, 1, 121). Și e probabil că tatăl său i-a îngăduit în ultimii ani oarecare amestec în afacerile publice (așa s'ar putea interpreta, cel mult, «die Heren aus der Walachye» în actul publicat de N. Iorga, Studii și doc., VI, 2, 654 sq., dacă îl admitem datat din 1432; documentul de altfel nu e din Iulie, ci din Februarie; cf. studiul de față, 10, n. 1). Dar de aici până la o regență, al cărei titular să se prezinte cu pronunțate alure de usurpator, e un pas cam îndrăzneț. O asociație la domnie a lui Ilie Vodă cu prerogative atât de largi, ca dreptul de emisiune de cărți domnești în numele său propriu, n'a existat, și e cazul din nou aplicat al unui expedient ce se formulează prea adeseori în istoriografia noastră modernă.

¹⁾ Cât pentru documentul din 1432 dela Ilie și Ștefan, fiii lui Alexandru, publicat la Melchisedek, Cron. Huș., 149 sq., evident că avem o dată rău cetită și că el nu este din 1432.

²⁾ N. Iorga, 652.

nești înaintea fiului¹⁾, ordine ce se va interverti în curând ca un reflex semnificativ al raporturilor schimbate. Documentul pomenește și prezența lui Petru, a fratelui mai mic, pe care la 9 Aprilie nu-l mai întâlnim la curtea lui Ilie.

Logica internă a documentului îl reclamă pentru 13 Ianuarie 1433. El însuș poartă data de 13 Ianuarie 6940, ceea ce dă, dacă admitem obicinuita cronologie, inexorabil 13 Ianuarie 1432.

Natural că cea mai apropiată soluție pentru a ieși din această dilemă, a fost să se bănuască autenticitatea documentului, pe care nu-l posedăm decât într'o traducțiune românească destul de recentă și afară de aceasta abreviată după obiceiul tălmacilor de pe atunci. Dar încercarea de a formula o altă probă, decât nepotrivirea datei, n'a reușit.

În asemenea condiții se impune dela sine atacarea problemei pe tărâmul cronologic. Anul bizantin, începător la 1 Septembrie, și cel dela 1 Ianuarie nu sunt singurele sisteme cronologice, care au funcționat în evul mediu în Europa. Grotefend dă o listă bogată de date diferite, ce erau în uz pentru începutul anului. Aflăm următoarele variațiuni, distribuite asupra osebitelor regiuni: 1 Ianuarie, 1 Martie, 25 Martie, Paștile, 1 Septembrie și 25 Dechembrie²⁾. Printre aceste sisteme cronologice există unul care, aplicat documentului nostru, e în stare să dea datei concordanța ce-i lipsește. Cronologia cu ajutorul căreia se desleagă neted problema noastră era dominantă pe atunci în răsăritul Europei, în vecinătatea noastră. Ea s'a menținut acolo, în Rusia, de unde s'a putut introduce pe aceeaș cale pe care a intrat în uzul cancelariei moldovenești și formularul diplomatic ruteano-litvan³⁾,

¹⁾ Contrabalansată, e adevărat, prin atributul dat lui Roman.

²⁾ Grotefend, *Zeitrechn. d. deutsch. MA. u. d. Nz.*, I, 88 (v. Jahresanfang).

³⁾ Asupra filiațiunei formularelor diplomatice moldovenești, cf. I. Bogdan, *Iw din titlul domnilor români*, în *Conv. lit. XXIII*, 734; G. Popovici, *Ordinea de succesiune în moșiile don. mold. în sec. XIV*, în *Prinos lui D. A. Sturdza*,

până în spre sfârșitul veacului al XV-lea ¹⁾) Acest calendar rusesc pune pentru era bizantină începutul anului la 1 Martie ²⁾) (Мартовскій годъ). Dacă întindem regimul acestui an dela Martie asupra documentului din 13 Ianuarie 6940, atunci această carte de donațiune a lui Ilie Vodă e din 1433 ³⁾), și data ei se găsește în deplină armonie cu cuprinsul diplomei, pe care l-am și observat gravitând în spre 13 Ianuarie 1433. Prioritatea fraților în formula de mărturie a documentului, prezența lui Petru ⁴⁾) cadrează atât de bine cu situația de atunci dela curtea din Suceava, încât, în fața lipsei totale de motive de bănuială, rămân numai cuvinte ce susțin autenticitatea actului.

Documentul lui Ilie din 13 Ianuarie 6940 ne apare acum în altă lumină. El nu este un specimen de plastografie medievală, ci un martor onest, care ne descopere un prețios indiciu. El ne arată că în Moldova, la 1433, era cunoscut și aplicat în cancelaria vovodală anul dela Martie.

Dar totodată ne pune în stare să strângem în limite mai înguste restimpul în care cade ziua morții

361 (tip. sep., 7); I. Bogdan, Documente priv. la rel. țării rom. cu Braș. și cu țara ungurească, vol. I, 1905, Introducerea. — Formularul pentru cărțile de donațiune pare a fi intrat în Moldova prin George Koryatowicz. Primii domni vor fi avut pentru trebuințele lor încă destul de restrânse o cancelarie latină adusă din Maramureș. Cf. și N. Iorga, Ist. lit. rel. a Rom., 39.

¹⁾ Г(лубоковскій), Времячисление у древнихъ и новыхъ народовъ, 25; Горбачевскій, Ахреогграфическій календарь, VII; acelaș, Краткія таблицы необход. для ист., хрон., II, § 16. — Grotefend, 203 (v. Vorcaesarischer Jahresanfang) limitează greșit uzul anului de la Martie la Ruși până la jumătatea secolului al XIII-lea, combinând aceasta după interesantul studiu al lui Engelmann, Chron. Forsch. auf d. Gebiete der russ. u. liv. Gesch., in Mittheil. aus d. Geb. der Gesch. Liv-Ehst-u. Kurlands, IX, 450—79 (apărut în rusește sub titlul Хрон. пяслѣд. въ обл. Русс. и Ливон. ист. въ XIII и XIV стол.).

²⁾ V. nota precedentă.

³⁾ Spre a afla anul dela Christos, scădem pentru lunile Ianuarie și Februarie din anul dela facerea lumii cifra 5507; pentru restul lunilor cifra 5508, ca la anul dela Ianuarie.

⁴⁾ Cf. și doc. din 20 Dechemvrie 1432, l. c.

lui Alexandru cel Bun. Timpul critic e redus prin el la trei săptămâni, între 20 Dechemvrie și 13 Ianuarie.

Și, în adevăr, cea mai căruntă cronică moldovenească, cea bistrițeană ¹⁾, ne-a transmis pentru moartea lui Alexandru o dată care se află în cadrul acestui restimp. Ea îl arată pe voevod dându-și obștescul sfârșit într'o zi de întâi Ianuarie. De altcun, anul sub care cronica înregistrează întâmplarea e un anacronism desăvârșit. În lectura ei actuală, cronica bistrițeană spune că Alexandru a murit la 1 Ianuarie 6942 «И СМРѢТЬ ВЪ ЛѢТѢ СЦМВ. ГЕНОУАРІА .А.», adică la 1 Ianuarie 1434, dacă calculăm după cronologia dela Ianuarie, sau la 1 Ianuarie 1435, dacă admitem anul dela Martie. Știm însă din mărturia documentelor că ziua morței voevodului a putut fi, dacă luăm ca bună data de zi și lună transmisă prin cronică, — numai 1 Ianuarie 1433; deaceea ne-am fi așteptat ca în cronica alcătuită într'o mănăstire ce stă atât de aproape de casa lui Alexandru cel Bun și în a cărei gropniță voevodul se pogorise pentru somnul cel vecinic, să întâlnim ca hotar al vieței lui anul 6941 = СЦМА sau 6940 = СЦМ, după cum va fi fost și cronologia de care s'a servit cronicarul.

De fapt, în redacțiunea veche a cronicei data va fi glăsuțit СЦМ. Acest «В» din chestiune, care în lectura de-acum este încorporat datei, a putut să fie originalmente străin de această legătură și să se raporte ca o prepoziție la cuvântul următor. Pasagiul: И СМРѢТЬ ВЪ ЛѢТѢ СЦМ ГЕНОУАРІА .А. va fi sunat în primitiva redacție: И СМРѢТЬ ВЪ ЛѢТѢ СЦМВ. В[Ъ] ГЕН. .А. Cetit așa, acest rând de cronică ne spune că Alexandru s'a pristăvit la anul 6940 Ianuarie 1. Socoțită după calculul anului dela Martie, data cronicei se transcrie prin 1 Ianuarie 1433, ceea ce concordă de minune cu rezultatul scos din documente, care admite o latitudine între 20 Dechemvrie 1432 și 13 Ianuarie

¹⁾ I. Bogdan, Cron. ined., 35; cronica putneană, moldo-polonă și cea anonimă nu dau data.

1433¹⁾). Emendarea noastră însă impune cronicei un mod străin de-a cita lunile, care contrastează cu cel întrebuintat în primele ei pagine. Mai târziu găsim unele analogii, dar și acele numai aproximative.²⁾

¹⁾ Există însă două știri care contrazic hotărît rezultatul câștigat. Luni după duminica Iudica 1432 agerul maestru livlandez cere dela marele maestru al ordinului teuton mai multe informațiuni. Pomeneste despre știrea «*das der herre usz der Walachie soll sien gestorven und soll zewene sone hinder sich gelassen hebben und die sullen undir in zewetrechlich sien, der ene soll (willen ha)lden mit den Polen der andir mit den Littouwen vort*» și-l roagă să-i spună «*was dorane sie, was der herre von der Walachie sulle toet sien.*» (Hildebrand, Liv.-Est.-u, Kurländisches Urkundenbuch, VIII, 341). Răspunsul marelui maestru nu mai există în original. El e cunoscut numai dintr'un sumar datat din Marienburg 1432 «*am gruenen Donnerstage*». Suvranul ordinului teuton spune, că așteaptă chiar pentru această zi pe solul moldovean. Ambii fi ai răposatului voevod au încheiat o alianță cu Litvanul, și au primit cu onoruri solia maestrului, oferindu-i daruri bogate. Solia moldoveană de acum este drept răspuns (acelaș, 344). Dacă scrisorile nu ar da alte detalii și dacă datele sunt bine cetite, ar trebui să abdice, față de aceste prețioase mărturii, orice conjectură. Contextul scrisorilor le arată însă ca din ajunul războiului ordinului cu Polonia (livlandezul: — *so sien alhir koffmannes czejtungen—wie daz die Polen in das Landt zeu pruzsen sollen zeugelastet haben* —; marele maestru răspunde că e de așteptat un războiu, fiindcă Polonia fac prinsonieri la frontiera teritoriilor teutone, declarând pe față că sunt uniți cu ereticii pentru a lovii ordinul), conflagrațiune la care aceștia au recurs la Husiți și care a izbucnit în 1433 (Caro, Gesch. Poleńs, IV, 65 sqq). De aici rezultă că sau data e rău cetită sau intervine un stil particular. Se știe că în teritoriile ordinului teuton anul nou începea la Crăciun (Grotefend, I, 206 (v. Weihnachtsanfang). Această cronologie intră și în Livlanda, unde până la prima jumătate a secolului al XIV-lea se menținuse anul maicei domnului (25 Martie; cf. Engelmann, 513). Anul maicei domnului începe două luni și douăzeci și cinci de zile mai târziu decât anul după cronologia noastră de azi. Această postpoziție a influențat poate și asupra stilului dela Crăciun introdus în cancelăriile ordinului, astfel încât acesta în loc să înceapă cu cinci zile înaintea cronologiei noastre, venea cu unsprezece luni și douăzeci și cinci de zile mai târziu (analogia cu calculul Pisan și cel Florentin arată posibilitatea acestui lucru în teză generală). Ori și cum acest stil a fost în vigoare în teritoriile ordinului (Grotefend, Handb. d. hist. Chronologie, 30) și corespondența noastră teutonă e și după datare, sigur din Aprilie 1433. Ea deslegă întru toate și găcitoarea pe care ne-o pune actul publicat de d-l N. Iorga, amintit în acest studiu, (5, n. 5) și privitor la care, el fiind din Februarie, am ajunge de altfel la acelaș rezultat (1433), când am admite datarea după anul maicei Domnului.

²⁾ I. Bogdan, 38, rând 7, 8; 39, r. 24; 45, r. 26.

Această izolată ivire a lui «B» înaintea numelui lunei trebuie motivată. Eu cred că ea se explică prin proveniența frazei Б[В] РЕН. .A. dintr'o glosă marginală posterioară. Fost-a glosa atât de strâns așezată la coastele rândului de text, ce se sfârșia cu «СУМ», încât prima ei slovă putea să pară ca iăcând parte din trupul datei, sau confuziunea a urmat mai târziu, după contopirea glosei în text? E migălos și inutil a trece în revistă cortegiul combinațiilor posibile. Nouă ne ajunge constatarea rezultatului final, care consistă în incorporarea glosei în text, în întunecarea datei primitive prin alipirea unui element străin și într'o turnură asimilată a frazei prin întruchiparea modului de-a cita lunile.

Cronica bistrițeană ne mai spune că Alexandru a domnit treizeci și doi de ani și opt luni ¹⁾. Această serie, care are la capătul său, ascunsă în erori, dar în fine restabilită, data de 1 Ianuarie 1433, nu poate zori decât pe la 1 Mai 1400. Cu alte cuvinte, suirea în scaun a voevodului trebuie considerată, după această fixare indirectă, ca întâmplată în jurul lui 1 Mai 1400. Cronicarul dela Bistrița ne dă însă pe lângă această indicație concludentă și o foarte preciză dată directă. Dar înainte de-a ne putea ocupa de analiza ei trebuie să ne adresăm izvorului citeodată mai abundent și totdeauna mai limpede al documentelor pentru a câștiga elemente de verificare. Aici se impune o digresiune. Vom trebui să recapitulăm istoria a câtorva ani premergători, căci lămurirea problemelor dela 1400 implică limpezirea unor chestiuni din vremea înainte de Alexandru cel Bun.

Tendența lui Teodor Koryatowicz de-a emancipa Podolia, pe care o stăpânea ca moștenitor al fratelui său Constantin, din legăturile ei de vasalitate cu Polonia și a o închina Ungariei, al cărei vasal era pentru

¹⁾ Toate celelalte cronice moldovenești vechi repetă exact această fixare a duratei domniei lui Alexandru.

posesiunile sale din Maramureș, a provocat o expediție a regelui Władysław Jagiełło ¹⁾, care s'a sfârșit cu înfrângerea lui Koryatowicz și cu pierderea ducelui podolian. Aceasta pare a fi expediția despre care pomenesc socotelile curții regale în luna Iulie 1393 ²⁾ și cu care e, probabil, în legătură o misiune din acelaș an a partidului polonofil din Moldova, misiune ale cărei urme le găsim în condica cheltuielilor orașului Cracovia ³⁾ și care era pricinuită prin orientarea politică a voevodului moldovenesc Roman I. El, care în Ianuarie prestase regelui polon jurământul de vasalitate ⁴⁾, era aliatul lui Teodor Koryatowicz și prin urmare un aderent al politicei ungurești ⁵⁾.

În destinele Moldovei, jucase încă înaintea lui Teodor un rol și mai hotărâtor un alt Koryatowicz. Cu nouăsprezece ani înainte ocupase fratele lui, energicul George Koryatowicz, tronul Moldovei. La 3 Iunie 1374 acest voevod emite la Bârlad celebra sa carte

¹⁾ Călăuzită de cronica litvană (cf. Latopisiec Litwy, ed. Dan lowicz 51 sqq), opinia comună a presupus că lupta s'a dat între Witold și ducele Podoliei, care a refuzat să recunoască supremația litvană. Prohaska a dovedit însă că povestea cronicei litvane s'a făurit între anii 1449 și 1451, și anume cu scopul tendențios de-a favoriza pretențiile litvane (Prohaska, Latopis litewski, 53). Ambeie documente dela Witold, ce se opun, unul din 1386 (Архивъ юго-зап. Россіи, VIII, 1, 1), altul din 1393 (Przedziecki, Podole, Wołyń, Ukraina, II, 51 sq; Dr. Antoni I., Zameczki podolskie na kresach, în Przegląd polski IV, III, 281; АКТЫ зап. Россіи I, n. 6; cf. Mon. Pol., VI, [Cod. epist. Vitoldi] 34) nu sunt autentice (Prohaska, Podole lennem Korony 6; dar cf. și Грушевскій, Історія України-Руси, IV, 147 sq).

²⁾ Mon. Pol., XV, (Rationes curiae Vladislai Jagellonis et Hedwigis regum Poloniae) 157 sq; cf. și Przedziecki, Życie domowe Jadwigi i Jagielly z rejestrow skarbowych z lat 1388—1417, 25 sq (v. Prohaska, 7, nota).

³⁾ Mon. Pol., IV (Libri ant. civ. Crac., II, 242): « — item legatis de Walachia unam barillam Romanie pro III sexag. gr. »; cf. poate și Mon. Pol., XV, 165: « — Wlochoni seniori IV mar. — ».

⁴⁾ Hurmuzaki, I, 2, 815.

⁵⁾ Aceasta e dovedit și prin expediția din 1394 a lui Sigismund în Moldova, care de sigur e un neizbutit act de pedepsire îndreptat în contra izgonitorului credinciosului voevod.

de hărăzire ¹⁾. Din acelaș an însă există și o altă diplomă emanată dela George, pe atunci încă duce podolian, și dela un alt frate al său Alexandru ²⁾. Documentul este un privilegiu dat orășenilor din Camenița și trebuie datat din 7 Ianuarie 1374 ³⁾. El ne permite să lămurim mai strâns restimpul în care avem a pune venirea

¹⁾ Publicată pentru prima oară la 1860 de Hasdeu, în Foiața de istorie și literatură nr. 2, 41, unde sunt indicate în slove câteva particularități ortografice ale originalului (retipărită [fără aceste] la Hasdeu, Ist. crit. a Rom. [ed. 2], I, 89 n. 1). O încercare de-a arăta autenticitatea documentului din punct de vedere diplomatic e făcută la G. Popovici, în Prinos lui D. A. Sturdza, 361 sqq. În contra caracterului autentic al diplomei a ridicat d-l N. Torga (Studii și documente, V, 1, 597 sqq) contestațiuni magistrale în urzeala lor dialectică. Argumentele însă nu sunt convingătoare. Autoritatea celuiia ce a rostit acest verdict ne impune datoria să revenim asupra chestiunii într'un studiu deosebit, dând o analiză amănunțită a momentelor hotărâtoare. Fie însă zis de pe acum că e o muncă zadarnică a căuta originalul acestui memorabil document la Chiev. Bogata bibliotecă a contelui Constantin Świdziński a trecut la moartea acestuia (11 Dechemvrie 1855) în posesia marchizului Wielopolski (Bartoszewicz, Studja historyczne i literackie, II, 302 sqq) și este azi incorporată bibliotecii Krasinski din Varșovia. Acolo ar trebui adormecată soartea interesantului pergament.

²⁾ Przewdziecki, Podole, Woł. i Ukr., I, 143 sq (unde se susține pe temeiul unor argumente iluzorice neautenticitatea); Молчановскій, Очеркъ извѣстій о Подольскои землѣ до 143 г. (în Сборникъ сочиненій студентовъ Университета св. Владиміра, 206 sqq).

³⁾ Molčanovskij îl datează din 7 Noemvrie 1374. Documentul nu s'a păstrat în original. Există două copii polone, una inserată ca transumpt într'un document din 1780, alta aflătoare dela sfârșitul secolului al XVIII-lea în registrele municipale din Camenița. Ambele sunt scoase după vechea traducțiune polonă introdusă în Metrica Coroanei. În afară de alte deosebiri explicabile, amândouă copiile dau, în privința datei de lună, lecturi deosebite. Registrele municipale din Camenița datează documentul din 7 Noemvrie 1374; transumptul notează data: 7 Fevruarie 1374. Ambele variante însă coincid în a indica a 7-a zi a luni drept dată și a o identifica cu sărbătoarea sf. Ioan Botezătorul. (« — pisan ten list na zamku w Kamieńcu 1374 od Božego Narodzenia miesiacza lutego 7 dnia w dzień S. Jana Krzciciela — »; « — pisan list w zamku Kamienieckim roku 1374 po Bożim Norodzeniu miesiacza Noembra siódmego dnia na świętego Jana Krzciciela — »). Această zi nu poate fi alta decât 7 Ianuarie. E sigur că copia introdusă în Metrica Coroanei a fost pe la sfârșitul secolului al XVIII-lea, când derivă din ea ambele noastre variante, deteriorată, și resturile literilor, ce indicau luna datei, puteau să fie citite diferit.

lui George Koryatowicz în Moldova. Suirea sa în scaun trebuie să se fi săvârșit între 7 Ianuarie și 3 Iunie 1374 ¹⁾. Se stinsese dinastia indigenă în linia ei bărbătească ²⁾, ³⁾ și cum Moldova era înconjurată de teritorii pe care le stăpâneau membri dinastiei Koryat ⁴⁾,

¹⁾ Opinia comună atribuie chiemarea Litvanului unei reacțiuni ortodoxe. Această explicație constituie o exagerare. Nimic nu-l califică pe George Koryatowicz drept un leader al ortodoxismului. În Podolia el întemeiază mănăstiri catolice și le face donațiuni (Молчановскій, 204, n; Симашкевичъ, Римс. катол. и его іерар. въ Подол., 15 sqq). De altfel nici dependența vasalitică, strictă și umilă, în care se aflau Coriatoviceștii podolieni față de arhiepiscopul regi poloni Kazimir și Ludovic, nu le permitea rolul de ortodocși intransigenți. Ei trebuie clasați între acei numeroși mici domnitori ai acestor regiuni, din care de altfel făcea parte și Moldova, care, deși ortodocși, au păstrat din motive politice o atitudine mai mult decât tolerantă față de catolicism și au căutat să merite atenția puternicului scaun papal. Evident că nu către un asemenea personaj își puteau îndrepta ochii preținși malconțenți ortodocși din Moldova. Ipoteza că un puternic curent confesional l-a răpit pe principele podolian din modestul său Smotrycz sau Bakota pentru a-l debarca în Suceava nu e necesară, spre a explica faptul suirii acestuia în tronul Moldovei la 1374.

²⁾ Încă în 25 Ianuarie 1372 Lațcu nu are decât speranța de-a dobândi un moștenitor. Aceasta se întrevede din scrisoarea papei Grigorie al XI-lea (publicată în întregime la Abraham, Powstanie organizacyi kościoła łacińskiego na Rusi, I, 379 sq). Era un curent puternic între glosatorii evului mediu (Tancred, De matr. tit, 24; Bernard Pap., Summa Lib. IV, tit. I, § 10 de matr. n. 4; cf. Scherer, Handbuch des Kirchenrechts, II, § 123, II, n. 8; § 130, I, n. 3) de-a declara nulă căsătoria unui catolic cu o eretică, construind un impedimentum disparitatis cultus. Copiii dintr'o astfel de căsătorie erau ilegitiimi. Doctrina aceasta însă n'a putut răzbate și o jurisprudență mai tolerantă a rămas victorioasă. Papa ocupând totuș punctul de vedere auster al lui Tancred și Bernard, îi dă lui Lațcu dispensă dela acest impediment și decretează că «prolemque, si quam ex dicta uxore tua susceperis, in futurum volumus et decernimus legitimam reputari». Privilegiul este dat pentru viitor. Se pare deci că Lațcu nu avea încă un moștenitor, pentru care ilegimitatea ar fi fost, cel puțin după concepția scaunului papal, o descalificare pentru succesiunea în domnie. Grigorie al XI-lea, care se arată atât de grațios cu Lațcu, n'ar fi întârziat să înlătore printr'un cuvânt autoritativ acest defect.

³⁾ Ducele Chodor întâlnește în salvconductul lui Ștefan I din 1397 «— et illustri ducis Chodor hominibus in terra nostra existentibus —» (Mon. Pol. VI, [Cod. epist. Vitoldi], 43) nu e un descendent al Bogdăneștilor. Salvconductul are în vedere pe Moldovenii cari au luptat sub steagurile lui Teodor Koryatowicz în anul 1393 și de a căror ostilitate se putea teme cu drept cuvânt Spytko de Melszyn. Cf. și Молчановскій, 250, n. 4.

⁴⁾ În Maramureș: Teodor; în Podolia: Alexandru și George.

toți energici și aventuroși, soțiii alegerei erau aproape predestinați să cadă în favorul unuia din ei. Ultimul domn din dinastia Bogdăneștilor, Lațcu, lăsase o fată Anastasia ¹⁾. Ea deveni soția noului voevod ²⁾. Fiica apusei case domnitoare dă stăpânirii străinului un luciul nimb de legitimitate ³⁾. Domnia lui George Koryatowicz n'a fost atât de efemeră, cum se pretinde îndeobște. D-nul Hasdeu ⁴⁾ rectifică cu drept cuvânt eroarea ce pe temeiul unei greșite interpretări a documentului dela Alexandru Koryatowicz din 17 Martie 1375 ⁵⁾, deducea moartea lui George ca întâmplată înainte de această zi. De altă parte, domnia Litvanului n'a fost atât de lungă, cum o fixează d-sa. Ea se sfârșește în una din ultimele luni ale anului 1377 ⁶⁾, probabil prin

¹⁾ Existența ei se dovedește prin inscripția mormântului din catedrala dela Rădăuți «—кнѣзѣннѣ вѣнѣстѣннѣ—дѣцѣннѣ Лѣцкѣ воѣводѣ» (Kozak, Die Inschriften aus der Bukovina, I, 109).

²⁾ Independent de mine (Conv. lit., XXIV, 1009, n.) au susținut această ipoteză N. Iorga (Ist. lit. rom., II, 532, n. 1) și I. Bogdan (Conv. lit., XXXV, 364).

³⁾ Se poate însă că Anastasia să fi fost deja în ceasul morții tatălui său măritată cu vecinul duce podolian sau logodită cu el, predestinatul tronului Moldovei, Chiemarea lui Koryatowicz în Moldova, povestită de cronica litvană (Lat. Litwy, ed. Danilowicz, 51; Kronika Bychowca, ed. Narbutt, 19), n'a fost — în acest caz — decât actul formal al punerii lui în posesia stăpânirii ce-l aștepta.

⁴⁾ Hasdeu, Negru-Vodă, CCLVII, sq.

⁵⁾ Наукowyи сборникъ, I, 188 sq; cf. Акты зап. Росс., I, 21 și mai ales Житецкѣй, Очеркъ звуковой исторіи малорусского нарѣчія, 355 sq. O fotografie se găsește în Подолія историческое описаніе, 10, și excelent executată în Соболевскѣй-Пташицкѣй, Палеографическіе снимки, 4. Bănuielele contelui K. Stadnicki (Synowie Gedymina, ed. 2, 158, n.) sunt dovedite ca neintemeiate deja la Молчановскѣй, 219, n. 2).

⁶⁾ Ea n'a început la 1373, căci la 7 Ianuarie 1374 George e documentat ca duce podolian, și n'a durat până la anul 1378. În 28 Ianuarie 1378 papa Grigorie al XI-lea dă un privilegiu confesorului unei «Margaretha de Cereth, domina Walachie minoris» (cf. Abraham, 342). Aceasta e zeloasa prietenă a Dominicanilor, mama lui Petru Mușat. Atributul «domina Walachie» denotă că domnia lui George Litvanul apusei și tronul Moldovei era ocupat de soțul sau de fiul acestei protectoare a catolicismului. În sine, acest atribut ar putea constitui prima dovadă pentru scurta domnie a lui Costea Mușat. Dar el se poate referi la Margareta și în calitatea ei de mamă a domnului.

o moarte silnică, în urma unui complot¹⁾. Cronicele moldovene nu pomenesc această domnie²⁾.

Dar în mănăstirea fondată de el³⁾ se va fi mișcat până recunoscătoare a vre-unui călugăr și a învecinicic isprăvile organizatorice ale harnicului Litvan⁴⁾. Când

Sfârșitul domniei Litvanului trebuie deci pus în anul 1377. Posedăm o altă știre — și ea neobservată până acum — care, verificând această concluzie asupra datei schimbării de domnie în Moldova, ne permite a o preciza mai bine. Contemporanul annalista Thorunensis (*Scriptores rerum Pruss.* III, 106 sq) înregistrează la anul 1377: *Item ante festum nativitatis Christi Lituani processerunt contra illos de Walachia et ibi fuerunt victi ita quod paucos equos abduxerunt.* E vorba probabil de o expediție, care avea să răzbune moartea și mai ales să ia în posesie moștenirea lui George Koryatowicz. Din această notiță a analelor scrise de călugărul din mănăstirea franciscană din Thorn rezultă că sfârșitul lui Koryatowicz trebuie să fie pus în ultimele luni ale anului 1377. Despre analele dela Thorn ca izvor istoric. cf. Strehlke în *SS. rer. Pruss.*, III, 18 sq.

¹⁾ Lat. Litw., 51; *Kron. Bych.*, 19; cf. și Strykowski (*Kron. polsk-lit. zmódz. i wszystk. Rus.*, XII, 2) care la 1575 (dar vezi și *Подолія, ист. ОПС.*, 33 sq și izvoarele citate acolo) i-a văzut în Moldova mormântul.

²⁾ Aceasta se explică prin faptul că analistica s'a dezvoltat din însemnări făcute pe baza pomelnicelor mănăstirești (asupra modului cum s'au alcătuit primele anale, cf. Iorga, *Ist. lit. rom.*, II, 531 sqq), iar acestea aveau în vedere familia ctitorilor. George Koryatowicz, străin de familia Mușăteștilor, în ale căror mănăstiri s'au alcătuit cele dintâi anale, a rămas, lipsind în aceste pomelnice, în afară de orizontul analiștilor.

³⁾ Strykowski, l. c.

⁴⁾ Sistemul donațiilor domnești denotă (mai ales în dreptul său ereditar) o proveniență ruteano-litvană, deși mediul în care instituțiunea a fost transplântată e străbătut de influențe ungurești (*urik=örök*, perpetuitas [formă mai veche a lui *örök*] cu un *ë* foarte apropiat de *i* [cf. *Eurekbe meg tartany*, citat în *Szarvas-Simonyi, Lex. ling. hung. aevi ant.*, II, 1189, v. *örök*, 3] comp. și slovacul *úrek* [*Czambel Slováci a ich reč*, 129]. Părerea mea despre ungarismul etimologic al uricului moldovenesc a fost confirmată prin indicațiuni, pentru care datoresc mulțumiri d-lor O. Asbóth și G. Alexici din Pesta și d-lui I. Bogdan din București). Dacă ne mai reamintim că prima donațiune o surprindem din vremea Litvanului și că formularul cărților de donațiune tradează o filiațiune ruteană-litvană, se impune dela sine bănuiala, că cuvântul cronicei — «a început a dăruire ocini prin țară la voinici ce făceau vitejii la oști — » e luat dintr'un pasagi, ce originalmente îl viza pe George Koryatowicz. Aceeaș asemănare cu raporturi ruso-litvane are și măsura organizatorică pe care o întrezărim din pasagiul relativ la introducerea ocoalelor. Și acesta trebuie să fi aparținut primitiv unor rânduri comemorative despre voevodul străin, precum și relațiunea despre mitropolitul așezat în scaun cu binecuvântarea Achridei. Se știe că nor

această notiță a căzut în mâna compilatorului de mai târziu, el, neavând alt indiciu, a intercalat-o, călăuzit

dul Moldovei a făcut parte din dieceza Haliciului (Theiner, Mon. Hung., II, 100; Hurmuzaki, I, 2, 160). Dacă în decretul patriarhal dela 1371, prin care Haliciul se ridică (Acta Patr., I, 578, sqq.) la treapta de mitropolie nu figurează între diecezele sufragane și Moldova, cauza e că biserica Moldovei nu era constituită ca eparchie deosebită, ci era contopită ca parte integrantă diecesei haliciane. George Koryatowicz întinzând domnia Moldovei spre sud și rășărit, ia în posesie la 1374 Cetatea Albă, un vechiu sediu episcopal, dependent de mitropolia Chievului (Gelzer, Beiträge zur russ. Kirchengeschichte, in Zeitschrift für Kirchengeschichte, XIII, 252 sqq.). Prin acest eveniment, Moldova cuprinde în fine în marginile ei o episcopie, dar e în privința legăturilor ierarhice divizată în două, partea de nord ascultând de dieceza Haliciului, iar sudul formând o eparchie dependentă de mitropolia de Chiev. Se pare însă că soarta sbuciumată a mitropoliei de Chiev (Pelesz, Gesch. der Union der ruth. Kirche mit Rom., I, 334 sqq.) a pricinuit o slăbire a raportului de obediență în care sta față de dînsa episcopia dela Cetatea Albă. Profitând de o sedisvacanță, George Koryatowicz va fi încercat, urmărind poate și înființarea unei mitropolii, eliberarea episcopiei din o infeudare fără rost. Evident că aceasta nu avea să se obție așa de ușor dela patriarhatul ecumenic, care trebuia să respecte drepturile istorice. El se adresează atunci rivalului Constantinoplei, patriarhatului dela Achrida. Numele prelatului chirotonisit la Achrida pare a fi apocrif și o interpolare mai târzie, motivată prin o altă notiță, care se referă și ea la un mitropolit binecuvîntat la Achrida (cf. adaosul la cronica moldo-sârbească [Bogdan, Cron. inedite, 96]; cronica putneană [Bogdan, Vechile cron. mold., 144]. După acest episod, episcopia de la Cetatea Albă, ruptă din vechile relați, își găsește orientarea ierarhică, apropiindu-se de Halici, care avea mai dinainte drepturi asupra părții de nord. Această nouă stare de lucruri, spre care împingea și constelația politică, găsi aprobarea constantinopolitană (Acta Patr., II, 528 sqq.). Chirotonia lui Iosif se săvârșește de către mitropolitul Antonie al Haliciului (Acta Patr., II, 528 sq; 531 sq), probabil sub domnia lui Petru Mușat, cel mai târziu la 1391, anul în care moare Antonie (Pelesz, I, 392). Odată cu Iosif pare a fi fost chirotonit și Meletie, care la 1401 nu mai trăia. Meletie își avea reședința episcopală, probabil, în nordul Moldovei, poate la Suceava (cf. Eus. Popovici, Istoria bisericească, II, 43 sq). Hasdeu, condus de sensibilitatea fină a instinctului său istoric a întrezărit (Ist. crit., ed. I, I, 89 sq.) acest raport dintre George Koryatowicz și capitolul (domnia Iugăi-Vodă carele s'au arătat mai vrednic cu toate) din cronica lui Ureche. El a șovăit numai la pasagiul relativ la Achrida, pe care îl referă la Iuga Vodă. Dar știrea a fost replasată la locul ei potrivit de D. Onciul (Conv. lit. XVIII. 6 sqq.; XIX, 337, care de altfel nu vede în textul lui Ureche amalgamarea a două notițe privitoare la două persoane deosebite.

1315.

de asemănarea numelor ¹⁾, sarbedelor două rânduri, în care vechile izvoade povesteau despre Iuga ²⁾. În recenzia, în care ni se prezintă azi cronica vornicului Ureche, găsim acest fapt împlinit ³⁾.

Din căsătoria Litvanului cu Anastasia, fata lui Lațcu Vodă, au odrăslit doi copii: Iuga ⁴⁾, viitorul domn al Moldovei și Ana, soția lui Alexandru cel Bun ⁵⁾.

¹⁾ Jurg — Juga.

²⁾ Cronica bistrițeană (I. Bogdan, Cron. ined. 35): « — господствова Юга воевода .в. лкта — а Юга воевода Szalka Мирча воевода ». Capitolul din Ureche, comparat cu cronica bistrițeană, învederează clar că numai ultimul pasagiul al celui dintâi («—au domnit doi ani și l-au luat Mircea Vodă, domnul muntenesc, la sine», Kogălniceanu, Cronicele Rom., ed. 2, I, 136) aparține versiunii textelor vechi despre Iuga, iar restul e o intercalare mai târzie. Interpretările fantastice, ce s'au ținut din belșug privitor la pretinsul conflict între Koryatowicz și Mircea cel Bătrân, trebuie să amuțească în fața textului cronicei bistrițene. Mircea cel Bătrân joacă un rol în soarta lui Iuga, nu în cea a lui George Koryatowicz.

³⁾ Asupra tuturor acestor întrebări cf. și opiniile fundamentale deosebite ale d-lui D. Onciul, expuse în: Iuga Vodă (Conv. lit., XVIII, 1—9); La cheștiunea lui Iuga Vodă (Conv. lit., XX, 266—278); Gesch. der Bukowina, (Sep.-Abd. aus d. Oester. Ung. Monarchie, Bd. Bukowina, 14 sq); Originele principatelor române, 252. În aceste studii se găsește indicată literatura mai veche privitoare la această cheștiune odinioară viu controversată.

⁴⁾ Filiațiunea lui Iuga din George Koryatowicz pare a se indica prin documentul din 28 Noemvrie 1399 (publ. la Xenopol, Despre Iuga Vodă cu prilejul unui nou document, în Rev. pentru ist. arch. și fil., IV, 714 sqq). Dacă traducția, care singură s'a păstrat, e corectă («a slujit mai înainte întru sfinți odichniților: părintelui nostru [și] lui Petru Voevod și lui Roman Voevod i Ștefan Voevod —»), atunci părintele lui Iuga este voevodul precedent lui Petru Mușat, este Litvanul. Un Iuga fiu al lui George (cf. doc. din 1392 Martie 30: « — вѣра ждпана Юги Жюржевнча — » Hasdeu, Arch. ist. a Rom., I, I, 18; doc. 1393 Noemvrie 18: « — вѣра пана Юги Жюржевнча — ». Rev. p. ist. arch. și fil., VII, 367 sq) trăia la curtea lui Roman I ca o persoană de rang înalt. Dată fiind alianța voevodului cu Teodor Koryatowicz, Iuga fiul lui George pare a fi odrasla Litvanului. Un al treilea indiciu rezultă din nota următoare.

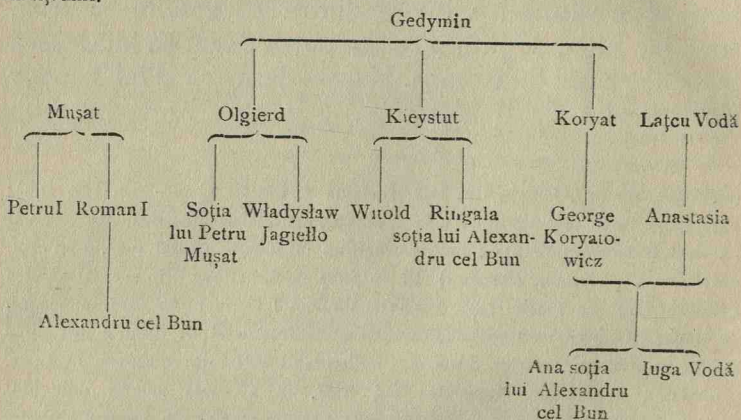
⁵⁾ D-l I. Bogdan a găsit la Lemberg în traducțiune germană (făcută la sfârșitul secolului al XVIII-lea sau la începutul celui trecut, probabil după una românească) un document necunoscut și foarte interesant dela Alexandru cel Bun din 6 Iulie 14:3, pe care l-am putut utiliza, grație largei preveniri a descoperitorului. Documentul e, după criteriile sale interne, autentic în afară de orice îndoială. Mici străinisme în formule se explică suficient din alte formule mai puțin obicnuite. Documentul nu e citat în Hofabgrenzungsprotokolle

Prezența lui Iuga la curtea lui Roman I și serviciile, ce le prestează el, însuș nepot și fiu de domn, voevodului care ocupă tronul bunicului său Lațcu și al tatălui său George Koryatowicz, se explică prin alianța strânsă ce încheiase unchiul său Teodor Maramureșanul cu Roman și poate și prin proiectul deja existent al căsătoriei viitoare dintre Alexandru și Ana, sora lui Iuga, legătură ce nu putea decât să întărească temelile casei lui Roman. Marele dezastru al lui Teodor Koryatowicz fu o catastrofă și pentru voevodul mol-

(cf. Wickenhauser, *Gesch. des Bist. Radautz u. des Kl. Gross-Skit*, 160 sqq); dar la începutul secolului trecut a fost cunoscut cancelariei episcopale din Cernăuți (Arhiva consistorialului, 219; dătesc această informație tatălui meu, d-lui prof. univ. Eus. Popovici din Cernăuți). El e o carte de donațiune prin care Alexandru cel Bun dăruiește soacrei sale Anastasia domeniul Coțmani în uzufruct viager, cu clauza că moșia va trece după moartea uzufructuarei în proprietatea episcopiei de Rădăuți, ceea ce dovedește indiscutabil existența episcopiei la 1413. Anastasia, soacra lui Alexandru cel Bun, la a cărei moarte domeniul Coțmani a intrat în posesia episcopiei, este, precum rezultă din inscripția pietrei mormântale dela Rădăuți, care nu uită a pomeni pios această donație (în realitate a lui Alexandru), fata lui Lațcu (Kozak, l. c.). D-l N. Iorga (*Stud. și Doc.*, VI, 2, 625) are meritul a fi insistat asupra neidentității Anastasiei rădăuțene († 1420 Martie 26) cu Anastasia, soția lui Roman I († înainte de 16 Septemvrie 1408; cf. Melchisedek, *Cron. Rom.*, I, 101). De altfel și pomelnicul dela Bistrița înseamnă două Anastasii în familia lui Alexandru cel Bun. La 1413, data donațiunei munificente, făcută soacrei, soția voevodului era domnița Ana. Prin căsătoria sa cu ea, Alexandru va fi fost ginerele Anastasiei. Dar există o dovadă și pentru filiațiunea Anei din George Koryatowicz și în consecință pentru căsătoria dintre George și Anastasia. La 1 Iulie 1420 episcopul catolic din Moldova înaintează scaunului papal cererea de divorț a Ringalei. Voevodeasa afirmă că soțul ei Alexandru îi e înrudit tertio [consanguinitatis] et afinitatis gradu (Eubel, *Zur Gesch. der röm.-kath. Kirche in der Moldau*, in *Röm. Quartalschrift*, XII, 121). Cauza acestui impediment («dirimens» până la gradul al patrulea al calculului propriu dreptului bisericesc catolic) invocat nu poate fi, precum se crede, căsătoria lui Petru Mușat cu o soră a regelui Władysław Jagiełło, căci pentru raportul dintre Alexandru și Ringala rezultă din căsătoria unchiului său o afinitate secundi generis în gradul al patrulea. Dacă admitem însă filiațiunea Anei din George Koryatowicz, Ana și Ringala erau rude în gradul tertio, tangente secundum, și prin urmare Alexandru cel Bun înscrisit cu Ringala gradu tertio afinitatis primi generis. Asupra calculului gradului de rudenie în dreptul canonic catolic cf. Schulte, *Lehrb. d. kath. Kirchenrechts*, ed. 3, 458 sqq. Stabilirile de mai sus au fost verificate și de d-l Const. Po-

dovean, care îl ajutase credincios ¹⁾. La 19 Noemvrie 1393 îl vedem încă domn în Moldova ²⁾. Dar în curând îl ajunge osânda lui Jagiełło ³⁾. Scaunul Moldovei îl ocupă, pus de regele polon, Ștefan I ⁴⁾, căruia Jagiełło

povici, profesor de drept canonic la universitatea din Cernăuți, căruia li aduc mulțumiri.

De aici se explică de ce Iuga Vodă, în documentul din 28 Noemvrie 1399, numește frați pe Alexandru și Bogdan, fii lui Roman I. Frate în sens de cumnat e un uz de cuvânt, ce exista în Moldova (cf. Docan, Frate, în Arch. soc. științ. și lit. din Iași, XI, 422 — 444). Inscripția dela Baia (Codex Bandinus, ed. V. A. Urechia, 70) din care apare înainte de 1410 ca soție a lui Alexandru cel Bun o domniță catolică, Margareta, nu e contemporană, ci o alcătuire conjecturală târzie, poate și tendențioasă. Pentru începutul domniei lui Alexandru Ana e adevărată ca soție prin legenda de sub un fresco din mănăstirea dela Voroneț, copiat de sigur după un original contemporan (Wickenhauser, Gesch. der Kl. Woroneț und Putna, I, 14). Din legendă rezultă și o nouă confirmare a părerii, că întemeierea mitropoliei dela Suceava (cf. I. Bogdan, Un nou document de la Alexandru cel Bun, în Conv. lit., XXXV, 364 sq.) datează numai după 7 Fevruarie 1404.

¹⁾ Lat. Litw., 51; Kron. Bych. 19; cf. și Strykowski, XII, 4; XVI, 2.

²⁾ Inscripția clopotului dela Neamț (Rev. p. ist. arh. și fil., III, 41), din care rezultă că la 1 Septemvrie 1393 Ștefan I urcase deja treptele tronului moldovenesc, e rău citită.

³⁾ Roman I moare în luptă pentru tronul său. El, care murind în Moldova, e înmormântat la Rădăuți și care la 28 Noemvrie 1399 (Rev. p. ist. arch. și fil., IV, 714) e citat printre predecesorii răposați ai lui Iuga, nu poate fi confundat cu emigrantul dela 1400 (Hurmuzaki, I, 2, 819).

⁴⁾ Cronica bistrițeană (I. Bogdan, Cron. ined., 35), analele putnene, cronica moldo-polonă și cea anonimă (acelaș, Vechile cron. mold., 143, 173,

ii dăruiește în semn de înalt favor în Iulie 1394 la întâlnirea dela Chełm o zea aurită și un coif ¹⁾). Legenda literară despre omorîrea lui Ștefan la Hârlău, în urma nenorocitei lupte dela Worskla, la care este arătat participând, e azi distrusă prin lectura corectă a epitafului său, datorită d-lui E. Kozak ²⁾). Dar se pare că detronarea lui totuș nu e lipsită de orice legătură cu faimoasa expediție a lui Witold în contra Tătarilor ³⁾).

188) spun că Ștefan I e fratele lui Roman. În documentele lui Roman apare între primii încredințatori și un jupan Ștefan. Acesta este însă un nepot de soră al lui Roman (doc. din 18 Noemvrie 1393. « *вкра — жупана пана Сте[фана] нашего сестричича —* » Rev. p. ist. arch. și fil., VII, 368) și are frați (cf. doc. din 30 Martie 1392, Hasdeu, Arch. ist. a Rom. I, 1, 18). Și Ștefan I are la curtea sa, între boieri, pe un frate al său, pe starostele Mihail (Hurmuzaki, I, 2, 817; cf. Mon. Pol., VI, 43). Cu toate acestea e foarte îndoielnic dacă Ștefan din alaiul lui Roman I poate fi identificat cu viitorul voevod. Prezența acestuia la Suceava în 18 Noemvrie 1393 nu e ușor de admis. Locul său, în acest timp, trebuia să fie în Polonia. Un condei din registrul cheltuielilor curții regale polone dela sfârșitul anului 1393 s'ar putea raporta la el (Mon. Pol. XV [Kat. curiæ Vlad. Jagell.], 173). Rămâne problematic dacă jupanul Ștefan e aceeaș persoană cu Ștefan I. În caz afirmativ urmașul lui Roman e un nepot de soră al său. Și la curtea lui Luga Vodă apare împreună cu fii lui Roman un Ștefan Vodă, însoțit de fii și frați (Kogălniceanu, Arhiva românească, ed. 2, 14 sq; documentul e publicat într'o traducere abreviată, nedată). Să fie detronatul Ștefan I, a cărui viețuire la curtea victoriosului său adversar ar fi un tablou cam idilic pentru aceste vremuri crâncene? Sau acest personagiu este jupanul Ștefan pe care l-am întâlnit în tovărășia lui Luga la curtea lui Roman I? Titul de Vodă (care nu e decisiv, ca cel de *господарь*, domn) și lipsa lui Ștefan din formula de mărturie a documentului din 28 Noemvrie 1399 (acesta presupus ca posterior), unde voevodul Ștefan e pomenit între antecesorii morți ai lui Luga, nu sunt indicii incontestabile pentru eventualitatea dintâia.

¹⁾ Mon. Pol., 199: — item pro pancerio ducto dno regi ad dandum predicto Steczkoni II $\frac{1}{2}$ marc.; item pro slom misso ibidem in Chelm ad dandum predicto Steczkoni VII fert. Cf. Przewdziecki, *Życie dom. Jadw. i Jag.*, 52.

²⁾ Kozak, 105.

³⁾ Salvconductul dat de Ștefan I stăpânitorului Podoliei Spytko de Melsztyn la 3 Ianuarie 1397 (Mon. Pol., VI, 43) se poate privi ca o prevestire pentru înțelegerile ce trebuiau luate asupra împrejurărilor tătare. Cf. și bula papei Bonifaciu IX din 1399 (Theiner, Vet. Mon. Pol. et Lith., I 769 sq.).

Cronica litvană ¹⁾ pomenește participarea Moldovenilor ; voevodul însuș pare a nu fi luat parte. Oastea moldovenească va fi năzuit în primăvara anului 1399 în spre hotarele Podoliei. Se pare că în acest moment, când cetele lui Ștefan I erau în marș în spre tabăra de concentrare a lui Witold, voevodul rămas descoperit de ajutor a căzut victimă. Iuga fiul lui George Koryatowicz, ajutat probabil de unchiul său Teodor și de Mircea ²⁾, alesese bine timpul pentru această lovitură. Din Polonia nu-i putea veni deocamdată nici o surprindere. Din contra, norocul părea să-l slujească, căci moartea reginei și mai ales catastrofa dela Worskla îi asigura un timp de răgaz. Iuga a urmat fără îndoială politica ungarofilă a unchiului său din Maramureș, în ale cărei tradiții crescuse la curtea lui Roman. Poziția lui externă se întărise recucerind Swidrigiello, amicul lui, al Ungurilor și al lui Mircea, grația regală a fratelui său ³⁾. Însuș Witold căuta o apropiere ⁴⁾, voind, probabil, să contrabalanseze influența lui Swi-

¹⁾ Lat. Litw., 217 sq.

²⁾ Despre faza ungarofilă în politica lui Mircea, v. Xenopol, Ist. Rom., II, 97 sqq.; și mai ales D. Onciul, Titlul lui Mircea cel Bătrân, în Conv. lit., XXXVII, 219 sqq.

³⁾ Iohanns von Posilge, Chronik des Landes Preussen, «— das der Koning von Polan, Iagil sin Bruder, obir yn sich irbarmete und gap im vil landes in der Walachie und Podolyen und Nawgardin das beste hus». SS. rer. Pruss., III, 244. Pasagiul privitor la Moldova nu poate avea în vedere Pocuția, ci numai țara Sepenicului, dată voevozilor moldoveni ca feud, pe care regele îl considera acum ca retras, urcând tronul Moldovei usurpatorul Iuga (cf. Lewicki, Powstanie Swidrigielly, 304, n. 10; dar și Грушевскій, IV, 440). Donațiunea țării Sepenicului pare a fi rămas teorie ; în realitate Moldova continua a o poseda (cf. în doc. din 29 Iunie 1400 [inedit., Acad. Rom.] : «— ШАНДРО УТ ХОТИН— » ; cartea din acelaș an a lui Ivașco fiul lui Petru I [Hurmuzaki, I, 2, 820 sq.]).

⁴⁾ Maestrul ordinului teuton răspunde lui Witold : «— Als euwer grosmechtigkeit uns schribet von euwir herlichkeit botschaft gethan an den herren von Walachie und sine fruntliche antwort und demutige diirbitunge —» într'o scrisoare nedată, pe care d-l Prohaska o pune cătră sfârșitul lui Ianuarie 1400, călăuzindu-se foarte judicios de câteva aluzii (Mon. Pol., 64). Pasagiul : und ouch euwer hochwirdikeit lieben swester gelugseligen vorgang» nu are a face nimic cu istoria moldovenească.

drigiełło, dușmanul său de moarte. Mai puțin favorabilă pare a fi fost situația în țară. Domnia ologului¹⁾ fu al Litvanului va fi produs nemulțumirea, pe care o ațâța partidul polonofil, ce nu putea să ierte detronarea lui Ștefan I, și se întărise prin reîntoarcerea resturilor cetii biruite la Worskla. Malcontenții își îndreptară privirile în spre Mușetești. În Polonia se mișcau fiii lui Petru Vodă²⁾, în Moldova concentra asupra-și secretele spe-

¹⁾ Analele putnene la I. Bogdan, Vech. cron., 143; cf. și 246, n. 8.

²⁾ Deplin documentat apare numai unul, Ivașcu. De la el avem din anul 1400 două documente, ambele adresate unchiului său regelui polon, în al cărui regat se găsea acest pretendent la domnia Moldovei. Primul este nedatat (Hurmuzaki, I, 2, 819 sq). Prin el se închieșleuiește pretendentul pentru un oarecare Roman. În acest Roman istoricii noștri recunosc pe fostul voevod Roman I. Din contextul actului însă nu se poate bănui că Ivașcu intervine pentru un domn, căci titlul de «ДѢДИЧ(Ъ) ВЛАДСКИ» îl rezervă Ivașcu în ambele documente numai sie-și. El va fi trebuit să fie un nepot ideal sprijinind pretențiunile unchiului său și prin aceasta a vigouroasei linii descendente dela Roman I, neglijând drepturile sale mai vechi, ca fiu al lui Petru I. (De altfel Roman I e adevărit încă prin documentul din 28 Noemvrie 1399 ca mort [Rev. p. 10 arh. și fil. IV, 714]). Ivașcu și boierul Vâlcea garantează regelui că acel oarecare Roman va împlini obligațiunile de vasal în contra cărora păcătuise probabil. Vom vedea mai târziu care a fost vina lui. Se știe că, în afară de voevozi, și ceilalți Moldoveni, mai ales însă cei refugiați, râvneau a intra în relații de vasalitate polonă. Aceasta însemna pentru ei nu numai o onoare, ci și punerea lor sub scutul ocrotitor al regatului. Atât Ivașcu, cât și Vâlcea și Roman, tovarășii lui, sunt vasali ai regelui și ai coroanei polone. Din documentul următor al lui Ivașcu, tot din 1400, rezultă că slujba și credința, la care el se declară obligat, nu sânt condiționate de dobândirea tronului Moldovei, la care aspiră. El e ca particular un vasal al regelui, de sigur unul care își aștepta răsplata și care, bine înțeles, nu vrea să deszică, ci să întărească această legătură, când visul său de domnie se va fi realizat. Roman pare a fi un tovară; de exil al pretendentului Ivașcu, cel mult un frate mai mic al lui. În frământările lui Ivașcu pentru dobândirea tronului Moldovei, Roman pare a fi jucat un rol activ și expus. El fu prins de Swidrigiełło sub pretext că lucra împotriva intereselor regatului. Acest detaliu ne indică timpul, cu care concordă întâmplarea. Escapada lui Roman și urmările ei cad în vremea de criză, când în Moldova tronul lui Iuga se clătina. Swidrigiełło, un amic al Ungurilor, al lui Mircea și Iuga, a prevenit lovitura. Adevărat că Jagiełło nu putea fi adversarul fiului lui Petru Mușat, dar pe atunci, în relațiuni încordate cu Witold, el era accesibil sugestiunilor lui Swidrigiełło, intrigantului și dușmănosului său frate (asupra politicii acestuia vezi Lewicki, 50—73), care nu putea admite

ranțe ale partizanilor Alexandru, fiul lui Roman, cumnatul urgisitului domn. Nu se știe dacă prin o revoltă fără de veste a boierilor sau după sângeroase ciocniri cu Alexandru, Iuga a fost silit să fugă, aflând scăpare la curtea lui Mircea ¹⁾, din al cărui cartel politic era. Dar e

căderea lui Iuga și întărirea influenței regale la sudul Podoliei. Conflictul acesta cu Swidrigiello vădește și el că aici nu avem a face cu Roman I, partizan al confederațiunii ungurești. Actul al doilea al lui Ivașcu, reînnoirea vasalității sale, e și el din 1400 (Hurmuzaki, 280 sq) și scris într'o Joie, în sărbătoarea numită *зачатке матки божен*, fără a se indica luna și ziua. Uljanickij, II, datează documentul din Martie. Evident că are în vedere Bunăvestirea, la 1400 și ea o zi de Joi. În consecință el ar fi trebuit să precizeze data prin 25 Martie. Luarea sărbătoarei orientale *зачатке матки божен* drept Bunăvestire, e teologicește posibilă, dar cam riscată sub raportul nomenclaturii calendaristice. Pentru Rusia, această numire a Bunăvestirii nu e probabilă. Martinov (Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus, 97) nu o cunoaște. După Nilles (Kalendarium manuale utriusque ecclesiae, I, 126) ea trebuie oarecând pentru întreg domeniul bisericeii ortodoxe. Totuș există un sprijin oarecare pentru ipoteza lui Uljanickij. În biserica latină era întrebuițată pentru Bunăvestire și numirea *annuntiatio s. Mariae de conceptione* (Nilles, I, c.). Dacă numirea a fost cunoscută și în Polonia, interpretarea dată de Uljanickij se apropie de domeniul posibilității. Kalužniacki (Hurmuzaki I. c.) identifică, conform părerei comune, *зачатке матки божен* cu sărbătoarea cunoscută sub numele mai îndatinate de Concepțiunea s. Ane (cf. Nilles, 348 sq: *Conceptio s. Annae, matris Deigenitricis: in constitutione Manuelis Comneni imperatoris — festum vocatur της συλληψεως της υπεραγίας μητρος του θεου ημων, conceptionis sanctissimae matris Dei nostri* —). Dacă se admite această semnificare, actul omagial al lui Ivașcu datează din 9 Dechemvrie 1400, dintro' o Joie. Ori și cum, străduințele pretendentului vor fi fost mai vechi decât această, de bună seamă nu cea dintâi, a sa însinuare, care și în datarea admisă de Kalužniacki nu ne silește să mutăm pătania lui Roman din cadrul celor trei luni dintâi ale anului 1400. Încercarea d-lui Gr. C Conduratu (Relațiunile țării românești și Moldovei, 318) de a data documentul din 1399 aplicând anul dela Septemvrie, se înlătură prin împrejurarea că anul 1400 e indicat prin fixarea zilei de săptămână (Joi). — Dacă armura dăruită în Iunie 1394 de către regele polon unui «oarecare» duce Roman, a fost oferită unui Moldovean (Mon. Pol. XV, 197: *item pro bigwanti, szlom, scorky, ciro:hecis duci cuidam Romano ad mandatum dni Regis X marc.; cf. Przewdzicki, 51*), acesta nu poate fi, precum presupune contele Przewdzicki l. c. nota I, Roman I, căruia Jagiello nu-i putea arăta la 1394 astfel de amabilități, ci numai Roman fiul lui Petru I, ruda regelui, ajuns pe atunci la vârsta în care tinerilor li se puneau insigniile cavalerilor.

¹⁾ Cronica bistrițeană: „— a Юга воєвода Свѣлкѣ Мнрча воєвода“.
În fața acestui text clar, cad ingenioasele încercări ale d-lui Hasdeu (reim-

sigur că ridicarea în scaun a lui Alexandru a fost un eveniment liberator. Ea a mulțumit pe aderenții Mușeteștilor, și n'a produs ralierea neîmpăcată a partizanilor lui Iuga, căci rămăsese pe tron alături de voevod sora detronatului; ea a dat satisfacție curentului polonofil prin sacrificarea celui ce păcătuisese înotriva lui și nu a deșteptat temerile ungarofililor, căci Alexandru era fiul lui Roman, care pătimise pentru izbânda cauzei ungurești.

La 28 Noemvrie 1399¹⁾ Alexandru se află încă

prospăta și în Negru-Vodă, CCLVI) de-a demonstra că Ureche «a tradus zisa slavică a sorginței sale prin «a luat» în loc de «a prins în război» Intervențiunea lui Mircea în conflictul între Alexandru și Iuga, n'a fost militară sau ostilă; voevodul muntean a dat ospitalitate învinsului prieten. Iuga, înscris cu Mușeteștii, a intrat în pomelnicul dela Bistrița (probabil și în cel dela Rădăuți), poate în urma pioasei grije a mamei sau a surorii sale care l-au supraviețuit (Asupra morții Anastasiei cf. 18, n. 5 a acestui studiu. Ana a murit la 2 Noemvrie 1418 [N. Iorga, Inscripții din bisericile României, 38 sq, publicațiune pe care prin amabila bunavoiență a autorului am putat-o folosi în coale]. Documentul din 1415 publicat la Wickenhauser, Die Urkunden des Kl. Moldowiza, 59, e rău cetit la dată). Salvat prin pomelnice, numele său s'a impus analistice. Dacă în documentul de donațiune din 7 Ianuarie 1404 (publicat de I. Bogdan, în Conv. lit., XXXV, 353—365), în care pe lângă lista completă a Mușeteștilor antecesori, gramaticul lui Alexandru avuse pietatea a da și pe acea a Bogdăneștilor, lipsește George Koryatowicz, aceasta se explică prin sfiala de a evoca memoria tatălui și legitimitatea domniei sale, într'o vreme când fiul trăia încă și contesta voevodului dreptul la tron. Cronicele moldovene dau lui Iuga-Vodă doi ani de domnie. În realitate domnia sa se întinde peste doi ani ai calendarului (1399 și începutul din 1400) fără a-i acoperi complet.

¹⁾ Rev. p. ist. arch. și fil. IV, 714. Documentul e datat din «6908, indiction 8, luna lui Noemvrie 28». Indicțiunea 8 (cf. Grotefend I, 95 [v. Indiction], și tabela XIV; Горбачевскій, Арх. кал., 6) ne trimite la restimpul 1 Septemvrie 1399 — ultima August 1400, căci indicțiunea greacă (indictio graeca, constantinopolitana) începe cu 1 Septemvrie (cf. Г[дубоковскій] 51, § 77: „У насъ индикты считались также не съ начала года, съ Марта, а, согласно постановленію Никейскаго собора, съ Сентября“; Warnka, Ueb. die chron. Fehl. in der Dat. d. Urk. in d. Akt. auf die Gesch. des westl. Russl. bezügl., in Forsch. z. deutsch. Gesch. IX, 627 sq). Aceasta ne arată că în dată începutul anului e considerat dela 1 Septemvrie. Aplicând calculul anului bizantin, reiese 1399 Noemvrie 28 (Cf. și D. Onciul, Conv. lit., XX, 274, n. 2). Trebuie să admitem pentru epoca mai veche a Moldovei și coexistența cel puțin excepțională a anului

la curtea lui Iuga Vodă. Primul act emanat dela el se ivește la 29 Iunie 1400¹⁾. Între aceste două date și în orice caz după Ianuarie 1400`cade începutul domniei lui Alexandru cel Bun²⁾. Știm că cronica bistrițeană, de altfel în acord cu celelalte, dă domniei voevodului o durată de treizeci și doi de ani și opt luni. Aceasta ar indica pentru începutul domniei anul 1400 cu o dată de zi în preajma lui 1 Mai. Și, în adevăr, cronica bistrițeană fixează ziua suirei pe tron la 23 Aprilie³⁾. Dacă data de zi se găsește în deplin acord cu conjecturile noastre, în schimb data anului nu e cea așteptată de noi. Cronica dela Bistrița nu ne transmite anul 1400, ci pune urcarea în scaun a voevodului în 23 Aprilie 1399. Data aceasta este imposibilă, mai întâi pentru documentul din 28 Noiembrie 1399, care ni-l arată domn pe Iuga Vodă, iar pe Alexandru trăitor la curtea acestuia. Dar ea e și

bizantin (cf. și C. Kogălniceanu, *Ist. Rom.*, I, 185, n. 8). Hotărâtoare va fi fost în aceste cazuri școala și înclinațiunea literară a gramaticului. Ne putem gândi la înrăuriri muntene ce se remarcă în diplomația timpului lui Roman I.

¹⁾ Inedit, Acad. Rom. Codrescu a publicat în *Uricariul*, II (ed. I), 246 sqq o traducție (probabil de la începutul secolului al XIX) incorectă și abreviată, cu data greșită 6912. — Cât pentru documentul inedit din 11 Februarie 6908, vezi 31, n. 3. a acestui studiu.

²⁾ Dl. I. Ursu (34, n.) care admite urcarea pe tron a lui Alexandru la 23 Aprilie 1399, ajunge fatal la chaosul de patru pretendenți, toți stăpânind Moldova în aceeaș vreme (Roman I, Alexandru cel Bun, Ștefan I și George Koryatowicz).

³⁾ Cf. și N. Iorga, *Ist. lit. rom.* II, 533 n. 2. Pomelnicul mănăstirei Moldavița din 1774 (*Acad. Rom. Mss.* 921), care s'au tălmăcit după sârbie («—am aflat un pomealnic vechiu scos pe sârbie foarte vechiu, din zilele fericitului ctitor Alexandru Voevoda din anii suke—») și s'au scris pe moldovenie—din pomelnicul cel vechiu», înregistrează că Alexandru cel Bun și-a pus Sâmbăta Tomei zi de pomenire pentru dînsul și familia sa. Sâmbăta Tomei cădea în anul 1400 în 24 April, a doua zi după aceea pe care cronica o arată ca urzitoarea norocului său domnesc. Ea va fi fost o dată memorabilă în episodul suirei sale în scaun. Poate ziua intrării sale în Suceava sau a proclamării la Direptate. Cuioria dela Moldovița aparține celor dintâi ani ai domniei lui Alexandru (Cf. doc. din 31 Octomvrie 1402 la Wickenhauser, *Moldowiza*, 55), când memoria acestor zile mari pentru el și casa sa va fi fost impulsiv de vie în sufletul său.

inconcludentă după însuș calculul cronice. De la 23 Aprilie 1399 până la 1 Ianuarie 1433 nu sunt treizeci și doi de ani și opt luni. S'ar părea că avem înaintea noastră sau o eroare de condei a copistului sau greșala de calcul a unui interpolator care, având în textul vechiu durata anilor domniei și anul morții s'a poticnit în operația matematică ce-a întreprins¹⁾. Mai plausibilă însă decât aceste ipoteze e cea următoare. Data morții lui Alexandru 1 Ianuarie 6940, dată cetită după calculul anului de Ianuarie, 1 Ianuarie 1432. Interpolatorul, care avea înaintea sa în text durata domniei și (poate încă în glosă) anul morții, a făcut calculul pentru a fixa începutul voevoziei într'o vreme când era în uz cronologia dela Ianuarie²⁾. Dela 1 Ianuarie 1432 până la 23 Aprilie 1399 ies cei treizeci și doi de ani și opt luni în capăt. E deci foarte probabil că obținerea datei de 1399 se datorește ignorării faptului că data morții (1 Ianuarie 6940) trebuia cetită aplicându-se cronologia de Martie³⁾. Această eroare, anul 1399, a trecut în textul celorlalte cronice. E însă ciudat că nici una din ele nu dă anul morții care după teoria noastră trebuia să existe în sorgința lor comună. Faptul s'ar putea explica, presupunându-se că tocmai acea recenziune din care derivă celelalte cronice moldovene va fi acceptat interpolarea dela începutul pasagiului, prin care se fixa data ur-

¹⁾ O analogie modernă s'a strecurat la C. Kogălniceanu, I, 187 n. 1. (in fine).

²⁾ Dar bate la ochi o împrejurare. Dacă anul începutului domniei nu e câștigat decât prin calcul, iar acesta lasă un dubiu de mai multe zile, cum s'a putut cunoaște de interpolatorul cronicei bistrițene ziua preciză în care Alexandru luase sceptrul Moldovei? Iată explicarea. De sigur că partea datei, care privește ziua, a provenit dintr'o notiță bisericească, dintr'un registru de tedeumuri și liturgii ale mănăstirii Bistrița, care trebuiau slujite an de an în aceea zi. Ea a fost adăosă mai târziu anului găsit pe altă cale.

³⁾ Astfel de confuziuni s'au produs și în cronicile rusești de cătră compilatori și adnotatori din epoca în care era în uz anul bizantin cu privire la date fixate din vremea de sub regimul anului dela Martie. Engelmann, în studiul său citat, pune în relief mai multe cazuri, cf. d. e. 450, 479.

cărei în scaun, interpolare interlineară, ce se impunea, — neglijând glosa marginală, care cuprindea anul morții. Copistul mai putea face această omisiune și socotind de prisos data morții, după ce dăduse în text anul urcării în scaun și durata domniei. Dar s'ar putea și altă explicare. Dacă glosa ce înregistra data morții fusese contopită în text și prezenta forma ei eronată în care o cunoaștem azi, copistul ar fi putut s'o emită și din motivul nepotrivirii ei complete ¹⁾).

Dar oricum, interpolatorul cronicei bistrițene, pentru a putea fixa începutul domniei lui Alexandru la 1399, fiind indicată durata acestei stăpâniri, trebuia să aibă înaintea sa ca dată finală a domniei anul 1432. Cu alte cuvinte, cronica bistrițeană trebuia să cuprindă ca dată a morții lui Alexandru cel Bun anul 6940 = SIVM . La acelaș rezultat ajunsese și pe altă cale, când, analizând formarea textului cronicei relativ la moartea voevodului, am presupus că ultima slovă din data SIVMR a recenziei de azi nu aparține ei primordial, ci este un adaos. Dar dacă data primitivă este $\text{SIVM}=6940$, ea nu poate fi cetită cum o descifră interpolatorul de mai târziu, ci astfel cum ne silesc a o vedea razele ce cad asupra ei din luminele adunate împrejur. Aceste ne arată că nu poate fi vorba de anul 1432, ci numai de 1433, așa dară de un caz de aplicație a calculului dela Martie. Recepțiunea anului dela Martie, întâlnit în documentul lui Ilie din 13 Ianuarie 1433, se confirmă prin aceasta și de cătră analitică. Un nou indiciu pentru dovada acestui lucru e chiar eroarea în care a căzut interpolatorul de mai târziu al cronicei bistrițene. Se pare că data de 1 Ianuarie 6940, în înțelesul stilului dela Martie, s'a pripășit în cronica bistrițeană dintr'o însemnare călugărească contemporană, tăcută la Bistrița cu prilejul morții voevodului poate pe o filă de evangeliar,

¹⁾ $\text{SIVMR}=1434$ trebuia să-i pară unui copist atent, care se aștepta la data 1432, un anacronism nevrednic de a fi perpetuat.

dacă nu din inscripția pietrei mormântale azi neexistente ¹⁾).

Putem spune că numai prin varga de farmec a cronologiei anului dela Martie datele cronice bistrifene privitoare la Alexandru cel Bun, anacronistice și contradictorii până atunci, se lămuresc, se pun în concordanță și dau acestui pasagiu al cronicei prestigiul unui izvor demn de crezământ. Lui îi datorim mai ales datele de zi, când putem fixa domnia lui Alexandru cel Bun ca începătoare la 23 Aprilie 1400 și sfârșită la 1 Ianuarie 1433 ²⁾.

Există însă un document care pare a ataca teoria despre recepția anului dela Martie. El este dela Alexandru cel Bun, publicat în traducție cu data de 6940 Fevruarie 16 ³⁾. Aplicându-i-se calendarul dela Martie, documentul e din 16 Fevruarie 1433 și lovește în stabilirile de până acum asupra datei morții lui Alexandru. Cetită după anul dela Ianuarie data diplomei se transcrie prin 16 Fevruarie 1432, o dată în sine posibilă, ce ne-ar sili să admitem coexistența anului dela Ianuarie pe lângă cel de Martie în Moldova, în această vreme. Dar documentul acesta nu constituie o piedică serioasă. El este o traducțiune posterioară a aceluiaș original care a apărut, tot în traducere, în Uricar ⁴⁾, cu data corectă 6932, Fevruarie 16. Deosebirile foarte sporadice, observate între aceste două traducțiuni (două mutilări de text și diferita datare), se explică prin faptul că prima traducțiune (Ur. XVI, 1) s'a servit de un text încă neștirbit, pe când a doua, mai târzie, a găsit un original deteriorat, pe care l-a întrebuițat după metoda nebeneficină a vechilor tălmăci, fără a pune în evidență lipsurile și (la da-

¹⁾ N. Iorga. Inscriptii din bis. Rom., 38.

²⁾ În literatura de până acum, aceste date au fost considerate sau ca eronate sau dădeau prilej a umplea distanțele de timp, rămase descoperite, cu creațiuni arbitrare, ca regența lui Ilie.

³⁾ Codrescu, Uricariul, XIV, 58, sq.

⁴⁾ Acelaș, XVI, I.

tare) nesiguranța cetirei. Această din urmă traducțiune, care după obicei va fi fost anexată originalului, editorul din Uricariul XIV, 58, a întrebuițat-o iară o colaționare riguroasă cu originalul. Un argument decisiv că originalul e din 6932 (1425), ni se dă în mențiunea lui Neagoe ca gramatic. La 6940 (1433) Neagoe era logofăt ¹⁾. Il întâlnim în această funcțiune încă de pe la 6935 (1427), August 18 ²⁾, după înaintarea lui Cupcici la rangul de vornic, și se menține în logofeție în tot timpul domniei lui Alexandru. La 6932 însă Neagoe era probabil unul din gramaticii logofătului Cupcici. E evident și din acest punct de vedere că un document din 6940, Fevruarie 16, dela Alexandru cel Bun, nu există și că traducțiunea publicată în Uricariul, XIV, 58 sq., trebuie scoasă din discuție, dacă e vorba să se constate ultimele acte ieșite din cancelaria lui Alexandru cel Bun.

Argumentele pentru cronologia dela Martie în epoca lui Alexandru cel Bun rămân în picioare. Și dacă nu primesc un nou sprijin printr'un document dela Ilie Vodă din 6940, fără lună și zi ³⁾ ele îi conjecturează în schimb o dată mai precisă. După calculul anului dela Ianuarie, acest document n'ar putea fi decât din ultimele unsprezece zile ale lui Dechemvrie 1432. Aceasta ar fi în contradicție cu teza că Alexandru a domnit până la 1 Ianuarie 1433. Dacă admitem însă anul dela Martie, diploma e din primele două luni ale anului viitor. Aceasta s'ar confirma și prin împrejurarea că documentul pare a fi posterior cărții de donațiune pentru Oanina din 13 Ianuarie 1433. Petru, fratele lui Ilie, nu se mai vede la curtea dela Suceava și este

¹⁾ Actul omagial din 1433 (Hurmuzaki, I, 2, 840) care notează pe *панъ Негой писаръ*, nu răstoarnă această stabilire, fiind un document ce trebuia se utilizeze termenii înțeleși în Polonia.

²⁾ Wickenhauser, *Wor. u. Putna*, I, 147. Cf. Ghibănescu, *Boerii Moldovei* (1400—1634), în Uricariul, XVIII, 469.

³⁾ *Rev. p. ist. arch. și fil.*, VII, 370 sq.

înlocuit prin Bogdan¹⁾. În formula de alocuțiune către urmași, fiii voevodului primează asupra unchilor lor, ceea ce denotă oarecare siguranță, care cred că nu s'ar fi manifestat în primele zile ale unei domnii neașezate încă, pândită de frați ambițioși.

Ori și cum, regimul anului dela 1 Martie se constată în Moldova²⁾ pentru epoca lui Alexandru cel Bun. El e singura cheie pentru deslegarea câtorva probleme cronologice, care fără de el rămân neexplicate. Chestiunea dacă, pentru timpul, când îl surprindem, el a ocupat cu desăvârșire terenul precum se pare³⁾, și când a prins rădăcina în Moldova și cum s'a stins, lăsând locul cronologiei dela Ianuarie, — aceasta rămâne obiectul altor studii.

¹⁾ Cf. N. Iorga, *Istoria lui Ștefan cel Mare*, 29 sq; idem, *Stud. și doc.*, VI, 2, 653, n. Lipsa lui Roman, fiul lui Ilie, nu are importanță decisivă. Ea e motivată poate prin absența lui din Suceava în această zi. Nota situațiunei e priusă în apelul către urmași.

²⁾ Acelaș lucru îl susține d-l D. Onciul (v. N. Iorga, *Studii și Doc.* VI, 2, 651). Afirmarea acestui fenomen cronologic, întemeiată însă mai mult pe considerări generale, o găsim la Kozak, v.—Ipoteza anului dela Martie este combătută de N. Iorga (*Studii și Doc.*, VI, 2, 651 sqq).

³⁾ În acest caz documentul inedit din 6908, Februarie 11, păstrat în archiva Academiei Române în copie fotografică, o donațiune a d-lui I. Tanoviceanu, și care e considerat ca cel mai vechiu document cunoscut de la Alexandru cel Bun (cf. comunicarea d-lui I. Tanoviceanu în *Analele Acad. Rom.*, S. II, T. XXV, P. adm. și desb., 62 sqq.) în realitate nu poate pretinde înțietatea. El e din 11 Februarie 1401 și deci posterior celui din 29 Iunie 1400 (ined. Acad. Rom.). Formularul lui pare ce e drept mai iregular și din această cauză mai vechiu. Fără îndoială avem în el câteva întorsături neobicinuite. Dar asemenea libertăți își îngăduiau câte odată gramaticii, deși rar. De aici nu rezultă însă prioritatea lui înaintea documentului din 29 Iunie 1400, al cărui formular e altfel și în esență cel al cărților de danie dela Iuga Vodă. Iar alte argumente pentru prioritatea lui nu se pot invoca. Se impune încă o observație finală. În documentul din 29 Iunie 1400 jupanul Bogdan, fratele lui Alexandru, e pus în formula de intitulăție alături de voevod. În documentul celalt Alexandru e singurul emitent al cărții de danie, iar jupanul Bogdan deschide lista boerilor încredințatori. Din această împrejurare nu rezultă însă vre-o dovadă; cf. doc. din 8 Martie 1407 Melchisedek, *Cron. Mold. și App.* 3 sqq.